

KRZYSZTOF TOMASZ WITCZAK

NIEROZPOZNANE COLLECTIVUM W JĘZYKACH TOCHARSKICH: TOCH. A *PRATRI* ‘BRACIA’

AN UNRECOGNIZED COLLECTIVE NOUN IN THE TOCHARIAN LANGUAGES:
TOCH. A *PRATRI* ‘BROTHERS’

Abstract. The interpretation of Tocharian A *pratri* ‘brothers’ is highly controversial. Some researchers interpret it as the nominative dual of the East Tocharian noun *pracar* (m.) ‘brother’ (= Toch. B *procer*), others as an irregular form of the nominative plural, and yet others suggest that the form in question should be treated as a scribal error. The present author demonstrates that the collective noun **bhrātriyā* (f. coll.) ‘brotherhood’ is securely attested in the Indo-European languages, cf. Attic Greek φρᾶτριᾶ, dial. φᾶτριᾶ (f.) ‘brotherhood; people of kindred race, tribe, clan’; Lithuanian *brotija* (f.) ‘circle of the most faithful friends’; Old Slovenian *bratria*, Old Chakavian *bratrja*, Old Russian *братрѣя* (f. coll.) ‘brotherhood’, Old Polish (rarely) *bratrzea* (f. coll.) ‘brotherhood, brothers’ (< Proto-Slavic **bratřeja* f. coll. ‘brotherhood’). Toch. A *pratri* ‘brothers’ derives from the same Indo-European archetype and represents a *nomen collectivum* used as the nominative plural. A similar phenomenon is attested in the Slavic languages, cf. Pol. *bracia* (nom. pl. ← f. coll.) ‘brothers’, earlier ‘brotherhood.’

WPROWADZENIE

Obszar chińskiego Turkiestanu, który obecnie stanowi integralną część Chińskiej Republiki Ludowej, tworząc Region Autonomiczny Xinjiang-Ujgur (新疆维吾尔自治区), był w pierwszym tysiącleciu p.n.e. zamieszkiwany przez Tocharów, ludność pochodzenia indoeuropejskiego, która w nieokreślonym czasie i w niejasnych okolicznościach podjęła dalekosiężną wędrówkę na wschód i ostatecznie osiedliła się na obszarze Azji Środkowej¹. Wyróżnia się

Prof. dr hab. KRZYSZTOF TOMASZ WITCZAK – profesor Zakładu Latynistyki i Językoznawstwa przy Katedrze Filologii Klasycznej Uniwersytetu Łódzkiego; adres do korespondencji: Zakład Latynistyki i Językoznawstwa, Wydział Filologiczny, Uniwersytet Łódzki, ul. Pomorska 171/173, 90-236 Łódź; e-mail: ktw@uni.lodz.pl; krzysztof.tomasz.witczak@gmail.com

¹ Por. zwłaszcza VÁCLAV BLAŽEK, MICHAL SCHWARZ, „Tocharians. Who they were, where they came from and where they lived?” *Lingua Posnaniensis* 50 (2008): 47–74. Artykuł ten prze-

dwa osobne języki tocharskie: tocharski A (wschodniotocharski) oraz tocharski B (zachodniotocharski, kuczański), obecnie całkowicie wymarłe². Problem tocharski budzi ogromne zainteresowanie zarówno indoeuropeistów, którzy dostrzegają bardzo archaiczny charakter języków tocharskich, jak i sinologów, którzy badają oddziaływanie arealne języka chińskiego na języki sąsiednie.

W chińskiej prowincji Xinjiang odkryto także doskonale zachowane mumie ludności o europejskich rysach i genach, które rozpalają wyobraźnię nie tylko archeologów, etnografów, antropologów, genetyków, ale także historyków i przedstawicieli innych dziedzin nauki³. Najstarsze mumie, odnalezione w okolicach Loulan (chiń. 樓蘭 *Lóulán*), są datowane na ok. 2200–1900 p.n.e.⁴ Znaleźiska archeologiczne dają podstawę do wnioskowania, że już pod koniec III tysiąclecia p.n.e. ludność indoeuropejska (prawdopodobnie przodkowie późniejszych Tocharów) dotarła do kotliny kaszgarskiej i osiedliła się w dolinie życiodajnej rzeki Tarim (chiń. 塔里木河 *Tǎlǐmù Hé*), płynącej na skraju rozległej pustyni Takla Makan (chiń. 塔克拉(玛)瑪(干)幹沙漠, *Tǎkèlāmǎgān Shāmò*).

Panuje dość duża zgoda wśród lingwistów, że język starochiński zapożyczył od Tocharów nazwę miodu⁵, a także przejął od nich dość obszerną terminologię związaną z użytkowaniem rydwanów wojennych⁶, których znajomość w Chinach jest udokumentowana, począwszy od ok. 1200 r. p.n.e.⁷ Wymieńmy kilka najważniejszych zapożyczeń tocharskich w języku chińskim:

---

drukowano w zbiorze: VÁCLAV BLAŽEK, *Tocharian Studies. Works 1*, ed. MICHAL SCHWARTZ (Brno: Masaryk University, 2011), 113–147.

² MICHAEL MEIER-BRÜGGER, *Indo-European Linguistics* (Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2003), 22–23; ROBERT S.P. BEEKES, *Comparative Indo-European Linguistics. An Introduction* (Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2011), 19.

³ DOUGLAS Q. ADAMS, „Mummies”, *The Journal of Indo-European Studies* 23 (1995), 3–4: 399–413; JAMES PATRICK MALLORY, VICTOR H. MAIR, *The Tarim Mummies. Ancient China and the Varieties of the Mystery of the Earliest Peoples of the West* (London: Thames & Hudson, 2000).

⁴ ADAMS, „Mummies”, 403.

⁵ Takie pochodzenie chińskiej nazwy miodu wskazał jako pierwszy orientalista rosyjski Jewgienij D. Poliwanow: ЕВГЕНИЙ Д. ПОЛИВАНОВ, „Индоевропейское *medhu- ~общекитайское мѣ”, *Записки Восточного Отделения Императорского Русского Археологического Общества* 23 (1916), 1–2: 263–264; IDEM, „A propos d'un mot indo-européen de provenance chinoise”, *Archiv Orientalní* 9 (1937): 405–406. Wywód ten jest obecnie powszechnie przyjęty (zob. przyp. 9).

⁶ Zob. ALEXANDER LUBOTSKY, „Tocharian Loan Words in Old Chinese: Chariots, Chariot Gear, and Town Building”, w: *The Bronze Age and Early Iron Age Peoples of Eastern Central Asia*, vol. I, ed. VICTOR MAIR (Washington–Philadelphia: The Institute for the Study of Man; The University of Pennsylvania Museum Publications, 1998), 379–390.

⁷ EDWARD L. SHAUGHNESSY, „Historical Perspectives on the Introduction of the Chariot into China”, *Harvard Journal of Asiatic Studies* 48 (1988), 1: 190–192, 206, 228.

1.1. chiń. 蜜 *mi* ‘miód’ < śrchiń. *mit* < stchiń. *mjit ← toch. B *mit* ‘miód’⁸ (< ie. *medhu ‘miód’, por. stind. *mádhu* n., gr. μέθυ n.; lit. *medus* m. ‘miód’)

1.2. chiń. 乘 *shèng* ‘rydwan czworokonny / chariot (with four horses)’ < stchiń. *lajs ‘wóz, rydwan’ ← toch. A *klañk*, B *klenke* ‘wóz’⁹;

1.3. chiń. 轂 *gǔ* ‘piasta (u koła) / nave of a wheel’ < śrchiń. *kuk < stchiń. *kōk ← toch. A *ku[k]* ‘piasta u koła / nave, hub’¹⁰, por. też toch. A. *kukäl*, B *kokale* ‘rydwan’¹¹.

1.4. chiń. 輻 *fú* ‘szprycha koła / spoke of a wheel’ < śrchiń. *pjuk < stchiń. *pjik ← toch. B *pwenta* (pl.) ‘szprycha koła’ < ie. **pewi-*, zob. wed. *pavi-* m. ‘obwód koła / the tire of a wheel’.

Kontakty tocharsko-chińskie były intensywne i obustronne, gdyż kotlina kaszgarska leżała na słynnym szlaku jedwabnym wiodącym z Chin do Europy. Ludność tocharska, która osiedliła się w kotlinie kaszgarskiej, bardzo wcześniej zapożyczyła od ludności sino-tybetańskiej nazwę typowo chińskiego zboża takiego jak ‘ryż, *Oryza* L.’ oraz napitków alkoholowych z niego wytwarzanych, a nieco później (głównie w dobie średniochińskiej) nazwy monety i srebra, a nadto liczne nazwy chińskich jednostek miary. Podajmy garść spektakularnych przykładów:

1.5. toch. AB *klu* ‘ryż’ ← stchiń. *lhu’ (lub *Lhu) ‘sprouting rice, growing rice, paddy’¹², skąd śrchiń. *dáv*, chiń. 稻 *dào*;

1.6. toch. B *śakse* ‘wódka, trunek alkoholowy’ ← stchiń. 粟酒 *sjwok-tsjəu ‘trunek alkoholowy destylowany z ziarna’, zob. chiń. 粟 *sù* ‘nieobłuskanie ziarno (ryżu lub prosa) / grain (rice or millet) in husk’, chiń. 酒 *jiù* ‘wino / wine’¹³;

⁸ EDGAR G. PULLEYBLANK, „Chinese and Indo-European, *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain & Ireland* 98 (1966): 10; ROSSELLA PANNAIN, „La posizione linguistica del sinotibetano”, *AIΩN. Annali del Dipartimento di Studi del Mondo Classico e del Mediterraneo Antico. Sezione linguistica* 10 (1988): 338; LUBOTSKY, „Tocharian Loan Words in Old Chinese”, 379; BLAŽEK, *Tocharian Studies*, 115–116.

⁹ LUBOTSKY, „Tocharian Loan Words in Old Chinese”, 382; BLAŽEK, *Tocharian Studies*, 141.

¹⁰ VÁCLAV BLAŽEK, „Is it possible to restore Tocharian A *ku///* ‘nave, hub?’”, *Tocharian and Indo-European Studies* 7 (1997): 234–235; IDEM, *Tocharian Studies*, 30–31.

¹¹ LUBOTSKY, „Tocharian Loan Words in Old Chinese”, 383.

¹² VÁCLAV BLAŽEK, „Alimenta Tocharica (1–3)”, *Tocharian and Indo-European Studies* 8 (1999): 81–82; ALEXANDER LUBOTSKY, SERGEY STAROSTIN, „Turkic and Chinese Loanwords in Tocharian”, w: *Languages in Time and Space: A Festschrift for Werner Winter on Occasion of his 80th Birthday*, eds. BRIGITTE L. M. BAUER, GEORGES-JEAN PINAULT (Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 2003), 262; BLAŽEK, *Tocharian Studies*, 141.

¹³ PIERRE NAERT, „Contacts lexicaux entre le tokharien et ses voisins non-indoeuropéennes”, *Orbis* 24 (1965), 2: 535; LAMBERT ISEBAERT, *De Indo-Iraanse bestanddelen in de Tocharische woordenschat. Vraagstukken van fonische productinterferentie, met bijzondere aandacht voor*

1.7. toch. B *cāne* ‘jakaś jednostka monetarna / a unit of money’ ← stchiń. **dz’ian*¹⁴, skąd śrchiń. *zjen*, chiń. 錢 *qián* ‘money’;

1.9. toch. B *cāk* ‘sto funtów (jednostka wagi)’ ← stchiń. **d’iak*, skąd śrchiń. *zék*, chiń. 石 *shí* ‘stone, measure of weight, measure of capacity (= 10 dou)’¹⁵;

1.8. toch. B *tau* ‘jednostka ciał sypkich licząca dziesięć kwart / ten quarts (dry measure)’ ← stchiń. *tō?¹⁶, skąd śrchiń. *taw, chiń. 斗 *dōu* ‘ladle, dipper, measure of dry goods’;

1.10. toch. B *tsum* ‘cal (miara długości)’ ← stchiń. *shūn*, skąd śrchiń. *chon*, chin. 寸 *cùn* ‘Chinese inch’¹⁷.

1.11. toch. B *cak* ‘stopa (miara długości)’ ← stchiń. *thiak, skąd śrchiń. *čhek*, chiń. 尺 *chì* ‘Chinese foot [= 22.5 cm]’¹⁸.

1.12. toch. A *nkiñc* ‘srebro’, *nkāñci* ‘srebrny’, B *ñkante* ‘srebro’, *ñikañce* ‘srebrny’ ← śrchiń. *ñin* ‘srebro’¹⁹ (< stchiń. *grān), skąd chiń. 銀 *yín* ‘srebro’.

1.13. toch. B *lwāke* ‘gliniane naczynie’ ← stchiń. **Lhū-g(h)ā*, skąd chiń. 陶(壺) *taohu* ‘clay pots’²⁰.

---

de Indo-Iraanse diafonen a, ā (Leuven: Universiteit te Leuven, 1980), 265; WERNER THOMAS, *Die Erforschung des Tocharischen (1960–1984)* (Stuttgart: Steiner, 1988), 153.

¹⁴ NAERT, „Contacts lexicaux entre le tokharien et ses voisins non-indoeuropéennes”, 535; ISEBAERT, *De De Indo-Iraanse bestanddelen in de Tocharische woordenschat*, 265; THOMAS, *Die Erforschung des Tocharischen*, 153; LUBOTSKY, STAROSTIN, „Turkic and Chinese Loanwords in Tocharian”, 262.

¹⁵ NAERT, „Contacts lexicaux entre le tokharien et ses voisins non-indoeuropéennes”, 535; ISEBAERT, *De De Indo-Iraanse bestanddelen in de Tocharische woordenschat*, 236; THOMAS, *Die Erforschung des Tocharischen*, 153; LUBOTSKY, STAROSTIN, „Turkic and Chinese Loanwords in Tocharian”, 262.

¹⁶ NAERT, „Contacts lexicaux entre le tokharien et ses voisins non-indoeuropéennes”, 535; ISEBAERT, *De De Indo-Iraanse bestanddelen in de Tocharische woordenschat*, 222; THOMAS, *Die Erforschung des Tocharischen*, 153; LUBOTSKY, STAROSTIN, „Turkic and Chinese Loanwords in Tocharian”, 262.

¹⁷ KLAUS T. SCHMIDT, „Beobachtungen zur tocharischen Landwirtschaftsterminologie”, *Die Sprache* 41 (1999): 19; LUBOTSKY, STAROSTIN, „Turkic and Chinese Loanwords in Tocharian”, 266, uznają to zapożyczenie za niepewne.

¹⁸ SCHMIDT, „Beobachtungen zur tocharischen Landwirtschaftsterminologie”, 19; LUBOTSKY, STAROSTIN, „Turkic and Chinese Loanwords in Tocharian”, 266 (zapożyczenie niepewne).

¹⁹ ALBERT JORIS VAN WINDEKENS, *Le tokharien confronté avec les autres langues indo-européennes*. Vol. 1: *La phonétique et le vocabulaire*, (Louvain: Centre International de Dialectologie Générale, 1979), 634; ISEBAERT, *De De Indo-Iraanse bestanddelen in de Tocharische woordenschat*, 210; THOMAS, *Die Erforschung des Tocharischen*, 153. Wyraz tocharski został zapożyczony z okresie średniochińskim. Alternatywną etymologię tocharskiej nazwy ‘srebro’ zaproponował KRZYSZTOF TOMASZ WITCZAK, „Tocharian A *nkiñc*, B *ñkante* ‘silver’”, *Tocharian and Indo-European Studies* 4 (1990): 47–48.

1.14. toch. AB *tsem* adi. ‘niebieski’ ← stchiń. *chēn*, skąd śrchiń. *chieŋ*, chiń. 青 *qīng* ‘to be blue, green’²¹.

Zagadnienie zapożyczeń tocharskich w języku chińskim oraz problem wpływów chińskich na języki tocharskie zamierzam krytycznie omówić w dwóch osobnych opracowaniach. W niniejszym zaś studium pragnę poddać gruntownej analizie filologicznej i etymologicznej jedną z wielce kontrowersyjnych form, zarejestrowanych w tekście tocharskim A 144, mianowicie wyraz toch. A *pratri* ‘bracia’.

TOCH. A *PRATRI* ‘BRACIA’ A ODMIANA DEKLINACYJNA
ZACHODNIOTOCHARSKIEGO WYRAZU *PROCER* ‘BRAT’

Forma wschodniotocharska (toch. A) *pratri* ‘bracia’ od dawna budziła wątpliwości badaczy zarówno co do jej poprawności, jak i jej właściwej interpretacji. Tekst tocharski, będący tłumaczeniem staroindyjskiego (sanskryckiego) oryginału, odnosi się ewidentnie do dwóch braci (A 144 [Š] a2): *kṣatrim pratri tim rātram wsāluŷ’ āmpi* ‘ci bracia kszatriowie, obaj w czerwonych szatach / die zwei Kṣatriya-Brüder, mit roten Gewändern beide’²². Chociaż nie ulega wątpliwości, że forma *pratri* ‘bracia’ jest pokrewna do formy toch. A *pracar* ‘brat’, to jednak trudno ją umieścić w systemie deklinacyjnym języków tocharskich. Odmiana tocharskiego apelatywu ze znaczeniem ‘brat’ jest przedstawiona w tabeli 1.

Tab. 1. Paradigmat deklinacyjny wyrazu toch A *pracar*, toch. B *procer* ‘brat’, w zestawieniu z innymi językami indoeuropejskimi.

Języki	nom. sg.	gen. sg.	acc. sg.	nom. pl.	gen. pl.
tocharski A	<i>pracar</i>	<i>pracri</i>		<i>pracre</i>	
tocharski B	<i>procer</i>	<i>protri</i>	<i>protār</i>	<i>procera</i>	<i>protārñts</i>

²⁰ VÁCLAV BLAŽEK, MICHAL SCHWARZ, „Jména nádob v tocharských jazycích”, *Linguistica Brunensia* 63 (2015), 1: 27–29.

²¹ LUBOTSKY, STAROSTIN, „Turkic and Chinese Loanwords in Tocharian”, s. 264; АННА В. ДЫБО. „Тюркско-тохарская контактная лексика”, w: *Аспекты алтайского языкознания (Материалы Тенишевских чтений – 2007)*, (Москва: Советский писатель, 2007), 96.

²² WOLFGANG KRAUSE, “Tocharisch”, w: *Handbuch der Orientalistik*, B. IV, Dritter Abschnitt (Leiden – Köln: E. J. Brill, 1971), 15. Również JÖRUNDUR HILMARSSON, *The Dual Forms of Nouns and Pronouns in Tocharian* (Reykjavík: Hilmarsson, 1989), s. 81, tłumaczy ten zwrot w sensie dualnym (“these two kṣatriya brothers”), choć ostatecznie uznaje interpretację toch. A *pratri* jako formy mianownika liczby podwójnej za wątpliwą.

wedyjski	<i>bhrātā</i>	<i>bhrātuḥ</i>	<i>bhrātaram</i>	<i>bhrātaraḥ</i>	<i>bhrātṛṇām</i>
grecki	att. <i>φράτηρ</i> joń. <i>φρήτηρ</i>	att. <i>φράτερος</i> joń. <i>φρήτερος</i>	att. <i>φράτερα</i> joń. <i>φρήτερα</i>	att. <i>φράτερες</i> joń. <i>φρήτερες</i>	att. <i>φρᾶτέρων</i> joń. <i>φρητέρων</i>
łaciński	<i>frāter</i>	<i>frātris</i>	<i>frātre[m]</i>	<i>frātrēs</i>	<i>frātrum</i>
indoeuropejski	* <i>bhrātēr</i>	* <i>bhrāt(e)res</i>	* <i>bhrāt(e)rṃ</i>	* <i>bhrāteres</i>	* <i>bhrāt(e)rom</i>

Źródło: opracowanie własne.

Inne nazwy pokrewieństwa o podobnej budowie słowotwórczej²³, czyli nazwy ‘ojca’ (ie. *pə₂tēr), ‘matki’ (ie. *mātēr) oraz ‘córkki’ (ie. *dhugə₂tēr), mają analogiczną odmianę deklinacyjną w językach tocharskich, zob. Tab. 2.

Tab. 2: Odmiana deklinacyjna podstawowych nazw pokrewieństwa w językach tocharskich

Formy deklinacyjne	tocharski A	tocharski B	inne języki indoeuropejskie (rekonstrukcja indoeuropejska)
nom. sg.	<i>pācar</i> ‘ojciec’; <i>mācar</i> ‘matka’; <i>ckācar</i> ‘córkka’	<i>pācer</i> ‘ojciec’; <i>mācer</i> ‘matka’; <i>tkācer</i> ‘córkka’	wed. <i>pitā</i> , łac. <i>pater</i> < ie. * <i>pə₂tēr</i> wed. <i>mātā</i> , łac. <i>māter</i> < * <i>mātēr</i> gr. <i>θυγάτηρ</i> < ie. * <i>dhugə₂tēr</i>
gen. sg.	<i>pācri</i> , <i>mācri</i>	<i>pātri</i> ; <i>mātri</i> ; <i>tkātre</i>	łac. <i>patris</i> < ie. * <i>pə₂tres</i> ;
acc. sg.		<i>pātār</i> ; <i>mātār</i> ; <i>tkātār</i>	łac. <i>patrem</i> < ie. * <i>pə₂trṃ</i> ;
nom. du.		<i>pacere</i> ‘dwaj ojcowie’	wed. <i>pitārā</i> < ie. * <i>pə₂térē</i>
gen. du.			ie. * <i>pə₂téreus</i> (gen. du.)
acc. du.			wed. <i>pitārāu</i> < ie. * <i>pə₂terēu</i>
nom. pl.	<i>pācri</i> ‘ojcowie’; <i>mācri</i> ‘matki’; <i>ckācri</i> ‘córkki’	<i>pācera</i> a. <i>pātārñ</i> ; <i>mācera</i> ; <i>tkacera</i> a. <i>tkātārñ</i>	ie. * <i>pə₂téres</i> ie. * <i>mātéres</i> ie. * <i>dhugə₂téres</i>
gen. pl.		<i>pātārñts</i> a. <i>pāceramts</i>	łac. <i>patrum</i> < ie. * <i>pə₂terom</i>
acc. pl.		<i>pātārām</i>	łac. <i>patrēs</i> < ie. * <i>pə₂terṃs</i>

Źródło: opracowanie własne.

²³ W ostatnim czasie diachroniści doszli do wniosku, że dawny przyrostek pokrewieństwa brzmiał **-ə₂ter-* i nie był identyczny z sufiksem **-ter-*, tworzącym indoeuropejskie nazwy dzia-
łącza. Por. VÁCLAV BLAŽEK, „Indo-European Kinship Terms in **-ə₂ter-*”, w: *Grammaticus. Studia linguistica Adolfo Erharto quinque et septuagenario oblata*, red. ONDŘEJ ŠEFČÍK, BOHUMIL VY-
KYPĚL (Brno: Masarykova Universita, 2001), 24–33. Według tej koncepcji, indoeuropejska nazwa
matki, tradycyjnie rekonstruowana jako *mātēr, reprezentuje uprzedni archetyp pie. **meh₂-ə₂ter-*
s (nom. sg.), *meh₂-ə₂ter (voc. sg.).

Porównanie odmiany deklinacyjnej nazw pokrewieństwa w językach tocharskich pokazuje, że w języku wschodniotocharskim (tocharskim A) regularny mianownik liczby mnogiej, utworzony od apelatywu *pracar*, powinien zawierać temat spalatalizowany **prac-* w odmianie deklinacyjnej liczby pojedynczej i mnogiej. Możemy domniemywać, że w języku tocharskim A podobnej sytuacji możemy oczekiwać w odmianie liczby podwójnej.

Jedynie w języku zachodniotocharskim mamy do czynienia wariacją między postacią spalatalizowaną *proc-*, funkcjonującą w formie mianownika (liczby pojedynczej, podwójnej i mnogiej), a formą *prot-*, typową dla tzw. przypadków zależnych (*casus obliqui*). Przypuszcza się, że w języku tocharskim B paradygmat deklinacyjny przybrał postać podobną do odmiany łacińskiej, gdzie samogłoska tematyczna **-e-* pojawia się jedynie w formie mianownika i wołacza (por. łac. nom. sg. = voc. sg. *frāter*), podczas gdy wszystkie przypadki zależne są tej samogłoski pozbawione, np. łac. gen. sg. *frātris*, dat. sg. *frātrī*, acc. sg. *frātre*, abl. sg. *frātre*. Tego typu wariacji nie obserwujemy w tocharskim A. Należy zatem przypuszczać, że język wschodniotocharski uogólnił samogłoskę **e* w całym paradygmacie deklinacyjnym.

INTERPRETACYJNE ROZBIEŻNOŚCI I WĄTPLIWOŚCI WOKÓŁ TOCH. A *PRATRI*

Przytoczone wyżej przykłady odmiany deklinacyjnej nazw pokrewieństwa w obu językach tocharskich (zob. tab. 1 i 2) jasno dokumentują, że poświadczona forma toch. A *pratri* ‘bracia’ jest cokolwiek anormalna z punktu widzenia tocharskiej deklinacji, jako że nie zawiera postaci spalatalizowanej *prac-*. Badacze od dawna spierali się co do jej poprawności i/lub gramatycznej przynależności. Holger Pedersen wyrażał początkowo wątpliwości co do autentyczności przekazu²⁴, potem jednak zaakceptował formę jako nieregularną formę liczby mnogiej lub podwójnej²⁵. Pavel Poucha oraz Julius Pokorny, a także Wolfgang Krause i Werner Thomas opowiedzieli się za dualną interpretacją formy *pratri*²⁶, co zostało zaakceptowane przez Alberta

²⁴ HOLGER PEDERSEN, *Tocharisch vom Gesichtspunkt der indoeuropäischen Sprachvergleichung* (København: Ejnar Munksgaard, 1941), 76.

²⁵ HOLGER PEDERSEN, *Zur tocharischen Sprachgeschichte* (København: Ejnar Munksgaard, 1944), 10.

²⁶ PAVEL POUCHA, *Institutiones linguae Tocharicae. Pars I: Thesaurus linguae Tocharicae dialecti A* (Praha: Státní Pedagogické Nakladatelství, 1955), 196: „Dualis nom. *pratri*”; JULIUS POKORNY, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch* (Bern, München: Francke Verlag,

Jorisa Van Windekensa²⁷. Niniejsza hipoteza badawcza była prawdopodobnie podyktowana brakiem poświadczenia form dualnych w języku wschodniotocharskim. Z kolei Werner Winter uznał toch. *A pratri* za nieregularną formę liczby mnogiej (alternatywną wobec toch. *A pracre*)²⁸. Werner Thomas doszedł do przekonania, że forma tocharska *A pratri* musi być niepoprawna i najprawdopodobniej polega na typowym błędzie pisarskim. Jörundur Hilmarsson (1946–1992), przedwcześnie zmarły indoeuropeista islandzki i wytrawny tocharolog, założyciel i redaktor czasopisma *Tocharian and Indo-European Studies*²⁹, także opowiedział się za błędem skryby, polegającym na bezmyślnym powtórzeniu końcówki *-tri*, poświadczonej w wyrazie *ḡsatriṃ*³⁰, w następującym tuż po nim apelatywie *pratri* (powinniśmy spodziewać się formy nom. pl. *pracre*). Kwestia poprawności i interpretacji formy toch. *A pratri* nie została rozstrzygnięta do chwili obecnej.

TOCH. A PRATRI JAKO INDOEUROPEJSKIE NOMEN COLLECTIVUM

Przedstawiony wcześniej paradygmat deklinacyjny apelatywu toch. *A pracar* (m.) ‘brat’ bazuje na tworzącym indoeuropejskie nazwy pokrewieństwa przyrostku **-ə₂ter-*, użytym wyłącznie na stopniu pełnym (z wokalizmem **e*) lub wzdłużonym (z wokalizmem **ē*), nigdy zaś na stopniu zanikowym. Z tego powodu wschodniotocharski paradygmat deklinacyjny nazwy ‘brata’ w liczbie pojedynczej i mnogiej zawiera wyłącznie fonem spalatalizowany *c* [tʃ], nigdy zaś pierwotny fonem zębowy **t* [t].

Stopień zanikowy tego przyrostka (tj. **-ə₂tr-*) jest natomiast dobrze zachowany w zachodniotocharskich (kuczańskich) nazwach pokrewieństwa

1959), 164: „Toch. *A pracar* (Dual *pratri*), B *procer*”; WOLFGANG KRAUSE, WERNER THOMAS, *Tocharisches Elementarbuch*, B. I: *Grammatik* (Heidelberg: Carl Winter, 1960), 77; KRAUSE, „Tocharisch”, 15.

²⁷ VAN WINDEKENS, *Le tokharien confronté avec les autres langues indo-européennes*, vol. I, 387 („nom. pl. *pracre*, duel *pratri*”).

²⁸ WERNER THOMAS, „Tocharisch B *orotse-pacere* ‘Großeltern’?”, *Historische Sprachforschung* 101 (1988): 156.

²⁹ Postać Hilmarssona i jego bogaty dorobek naukowy prezentują przystępnie m.in. GUÐRÚN ÞÓRHALLSDÓTTIR, „Jörundur Hilmarsson 1946–1992”, *Tocharian and Indo-European Studies* 6 (1993), 7–9; GEORGES-JEAN PINAULT, „Jörundur Hilmarsson (15.3.1946–13.8. 1992)”, *Kratos* 39 (1994): 217–220.

³⁰ HILMARSSON, *The Dual Forms of Nouns and Pronouns in Tocharian*, 81.

(zob. tab. 2), przede wszystkim w obrębie przypadków zależnych (*casus obliqui*), por. toch. B gen. sg. *protri* (= łac. *frātris*), acc. sg. *protār* (= łac. *frātre*), gen. pl. *protārñts* (= łac. *frātrum*, wed. *bhrātṛṇām*).

Jak zatem należy tłumaczyć formę toch. A *pratri* ‘bracia’? Czy może ona polegać na błędzie pisownianym skryby? Czy toch. A *pratri* może reprezentować formę dualną (‘dwaj bracia’)? Czy może reprezentować mianownik liczby mnogiej?

Poniżej postaramy się udzielić odpowiedzi na te pytania. Zdaniem J. Hilmarssona toch. A *pratri* ‘bracia’ nie może reprezentować ani formy mianownika liczby mnogiej (który jest w innym tekście poświadczony jako toch. A *pracre* m. pl. ‘bracia’), ani też formy liczby podwójnej (skądinąd gdzieindziej niezarejestrowanej). Argumentacja islandzkiego tocharologa jest następująca:

«In East Tocharian, the form *pratri* „two brothers” stands quite isolated as a dual. All other nominative dual substantives are extended with the dual marker *-m*. Furthermore, A *pratri* is anomalous in another respect. The kinship terms, A *pācar* “father”, *mācar* “mother”, *ckācar* “daughter”, *pracar* “brother”, have generalized a stem with palatal *-c-* in their entire paradigms, as against the *-c-* / *-t-* alternation in West Tocharian (e.g. *pācer*, obl. sg. *pātār*). An East Tocharian dual form with *-t-* would therefore be most unexpected. For these reasons I think A *pratri* cannot be a correct form. How it may have come about is revealed in the actual context, where this form is found: A 144 (Š) a2 *kṣatrim pratri tim* “these two kṣatriya brothers”. The second syllable of *pratri* simply repeats the sequence of the second syllable of the immediately preceding *kṣatrim*, which is a common enough type of scribal mistake»³¹.

Argumentacja Hilmarssona opiera się na poprawnym wskazaniu, że zarówno dualne, jak i pluralne pochodzenie formy toch. A *pratri* jest niemożliwe z fonologicznego punktu widzenia. Ponieważ – w jego przekonaniu – żadna inna ewentualność nie wchodzi w rachubę, jedynym rozwiązaniem jest przyjęcie przezeń hipotezy o błędzie pisownianym. Myślę, że lingwista islandzki popełnił istotny błąd w rozumowaniu. Można się wprawdzie zgodzić, że w języku wschodniotocharskim spodziewalibyśmy się odmiennych form liczby podwójnej i mnogiej (konkretnie: toch. A nom. du. **pracram*, nom. pl. *pracre* a. **pracri*), ale nie mogę zgodzić się ze zbyt pośpiesznym wnioskiem, że nie istnieje żadna inna możliwość interpretacji realnie odnotowanej formy toch. A *pratri*. Islandzki uczoney zapomina bowiem, że w językach indoeuropejskich istniały nazwy kolektywne (*nomina collectiva*), które

³¹ HILMARSSON, *The Dual Forms of Nouns and Pronouns in Tocharian*, 81.

często mogły zastępować formy liczby mnogiej³². Owe formy kolektywne były pospolicie tworzone od osnowy zanikowej podstawowego apelatywu na pomocą przyrostka **-iyā* lub **-iyom*.

Tego typu kolektywy są dobrze poświadczone w językach indoeuropejskich, np.

2.1. ie. **bhrātriyā* (f. coll.) ‘brać, bractwo’³³, por. gr. att. φᾠτρίᾱ (f. coll.) ‘braterstwo; ród, plemię, klan; związek rodowy, fratria; związek, stowarzyszenie’³⁴, dial. φᾠτρίᾱ ‘ts.’³⁵; lit. *brotija*, także *brotijà* (f.) ‘krąg najwierniejszych przyjaciół’³⁶ (< bałt. **brātrijā* f. coll. ‘brać, bractwo’ na skutek dysymilacji progresywnej **r-r > *r-∅*); scs. *brampuča*, stsl. *bratria*, stczak. (XV w.) *bratrja*, strus. *brampuča* (f. coll.), stpol. *bratrza* (f. coll.), dluž. (przestarzałe) *bratsa*, głuż. *bratřa* pl. ‘bracia’, cz. *bratři* pl. ‘bracia’, słowac. *braträ* pl. ‘bracia’ (< psł. słow. **bratrĕja* f. coll. ‘brać, bractwo’³⁷). W językach słowiańskich spotykamy liczne formy sekundarne powstałe przez dysymilację progresywną **r-r > *r-∅*: stpol. *bracia* (f. coll.) ‘brać, bractwo’, pol. *bracia* (nom. pl.) ‘bracia’, połab. *brořă* pl. ‘bracia’, bułg. *brătia* pl. do *bram*, maced. *braka* pl. do *bram* (< psł. dial. **bratĕja* f. ‘brać, bractwo’, wtórnie ‘bracia’).

³² Warto w tym miejscu odnotować, że niektórzy badacze wyróżniali w językach tocharskich pięć osobnych liczb: liczbę pojedynczą (*numerus singularis*), podwójną (*numerus dualis*), parzystą (*numerus paralis*), liczbę mnogą (*numerus pluralis*) i liczbę zbiorową (*numerus pluralis*). Zob. WOLFGANG KRAUSE, *Das Numerussystem des Tocharischen* (Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1954), 1–12; IDEM, „Zum Gebrauch des Parals und des Duals im Tocharischen”, *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 72 (1955), 3–4: 233. Tocharski pluratyw w interpretacji niemieckiego tocharysty określał zbiorowość niepoliczalną, czyli pod względem semantycznym odpowiadał pojęciu formacji kolektywnej (zbiorowej).

³³ POKORNY, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, 164. Odnotujmy w tym miejscu, że RICK DERKSEN, *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon* (Leiden, Boston: Brill, 2008), 60, rekonstruuje wcześniejszą praformę praindoeuropejską przy użyciu spółgłosek laryngalnych jako **b^hreh₂-tr-ieh₂*.

³⁴ ZOFIA ABRAMOWICZÓWNA (red.), *Słownik grecko-polski*, t. IV (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1965), 556. Należy zwrócić uwagę, że większość kolektywów greckich ma akcent oksytoniczny, por. EDUARD SCHWYZER, *Griechische Grammatik* (München: C.H. Beck’sche Verlagsbuchhandlung, 1939), 469.

³⁵ Sekundarna postać grecka φᾠτρίᾱ powstała z uprzedniej formy φᾠτρίᾱ na skutek dysymilacji regresywnej **r-r > *r-∅*. Por. OKTAWIUSZ JUREWICZ, *Gramatyka historyczna języka greckiego* (Warszawa: Wydawnictwo PWN, 1999), 91.

³⁶ *Lietuvių kalbos žodynas*, T. I (Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 1941), 1074; АЛЕКСАНДР Е. АНИКИН, *Этимология и балто-славянское лексическое сравнение в праславянской лексикографии*, Вып. 1 (**a- – *go-*) (Новосибирск: Сибирский хронограф, 1998), 68.

³⁷ FRANCISZEK SŁAWSKI (red.), *Słownik prasłowiański*, t. I (Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1974), 363–364; DERKSEN, *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*, 60–61.

2.2. ie. **bhrātriyom* (n. coll.) ‘brać, bractwo, braterstwo’, por. stind. *bhrātryam* (n.) ‘braterstwo’; ros. dial. *братъѣ -тъя* coll., brus. *брáтпруя* n., ukr. *брáття* n. ‘brać, bractwo’ (< psł. wsch. **bratъje* n. coll. ‘brać, bractwo’, dawniej **bratrъje*).

Sławiści zgodnie podkreślają, że dawne *nomen collectivum* **bratrъja* (f. coll.) zostało wykorzystane w wielu językach słowiańskich do tworzenia liczby mnogiej od apelatywu podstawowego **bratrъ* : **bratъ* m. ‘brat’³⁸, np. pol. *brat* m. ‘brat’, nom.pl. *bracia* ‘bracia’ (< f. coll. ‘brać, bractwo’); głuż. *bratr* m. ‘brat’, pl. (< coll.) *bratřa* ‘bracia’; cz. *bratři* pl. (< coll.) ‘bracia’, słowac. *braträ* pl. (< coll.) ‘bracia’ wobec cz. słow. *bratr* m. ‘brat’.

Z podobną sytuacją spotykamy się także w językach tocharskich. Toch. A *pratri* reprezentuje bez wątpienia indoeuropejski archetyp **bhrātriyā* (f. coll. ‘brać, bractwo’) lub ewentualnie ie. **bhrātriyom* (n. coll. ‘brać, bractwo, braterstwo’)³⁹. W indoeuropejskiej praformie spółgłoska **t* nie poprzedzała samogłoski przedniej **e* [ɛ], lecz sąsiadowała ze spółgłoską płynną [r], w analizowanym zatem wyrazie toch. A *pratri* nie mogło dojść do typowo tocharskiej palatalizacji spółgłosek zębowych przed samogłoskami przednimi (ie. **t* > toch. *c* [tʃ], ie. **d* > toch. *ś* [ɛ], ie. **dh* > toch. *ts* [tʂ])⁴⁰. Innymi słowy, forma toch. A *pratri* musi być uznana za w pełni oczekiwany refleks, wywodzący się z archetypu ie. **bhrātriyā* : **bhrātriyom* (‘brać, bractwo’).

Dawne *nomen collectivum* przestało w języku wschodniotocharskim pełnić funkcję rzeczownika zbiorowego i ostatecznie posłużyło do kreacji wtórnej formy pluralnej *pratri* (‘bracia’, pierwotnie ‘brać, bractwo’), alternatywnej w stosunku do regularnej formy toch. A *pracre* (m. pl.) ‘bracia’. Analogiczna przemiana, doskonale poświadczona w polszczyźnie i innych językach słowiańskich, stanowi wystarczającą rekomendację dla postulowania zakładanej przeze mnie interpretacji.

³⁸ SŁAWSKI, *Słownik prasłowiański*, t. I, 364, zaznacza, że prasłowiańskie *nomen collectivum* **bratъja* : **bratrъja* jest „[w] większości języków słow. używane w funkcji pl. do *bratъ* : *bratrъ*”.

³⁹ Należy podkreślić, że wygłosowa samogłoska *-i* w języku wschodniotocharskim może reprezentować zarówno ie. **-iyā*, jak i ie. **-iyom*, por. toch. A *asi*, B. *asiya* f. ‘nun’ (< Prakrit *āśyā*); toch. A **ski*, B *skiyo* f. ‘cień’ (< ie. **skiyā*, por. gr. joń. σκυή, att. σκυά f. ‘cień, widmo, zjawą’, alb. *hijë* f. ‘ts.’); toch. A *ri*, B *riye* ‘miasto’ (< ie. **sriyom* lub **wriyom* n., por. gr. ρίον n. ‘szczyt, przylądek’, trac. βρία f. ‘miasto’).

⁴⁰ ENZO EVANGELISTI, „I modi di articolazione indoeuropei nelle palatalizzazioni tocariche”, *Ricerche Linguistiche* 1 (1950), 1: 132–140. Wersja rosyjska tego artykułu ukazała się w zbiorze: *Тохарские языки. Сборник статей*, red. Вячеслав В. Иванов (Москва: Издательство Иностранной Литературы, 1959), 109–118.

KONKLUZJE

Drobiazgowa analiza dostępnych faktów językowych doprowadziła do następujących wniosków:

1. W prajęzyku indoeuropejskim obok apelatywu **bhrātēr* (m.) ‘brat’ funkcjonował też rzeczownik o znaczeniu zbiorowym: **bhrātriyā* (f. coll.) ‘brać, bractwo’, por. gr. att. φρᾱτρίᾱ, dial. φᾱτρίᾱ (f.) ‘braterstwo; ród, plemię, klan; związek rodowy, fratria’; lit. *bratija* (f.) ‘krąg najwierniejszych przyjaciół’; scs. брѣтѣѡ, stsl. *bratria*, stczak. (XV w.) *bratrja*, strus. брѣтѣѡ (f. coll.), stpol. (rzadkie) *bratrza* (f. coll.) (< psł. **bratr̥ja* f. coll. ‘brać, bractwo’).

2. Stopniowe zanikanie kolektywów w językach indoeuropejskich spowodowało wtórną adaptację niektórych popularnych kolektywów i ich ostateczną realizację jako nieregularne formy pluralne, por. dluž. (przestarzałe) *bratsa*, głuż. *bratřa* pl. ‘bracia’, cz. *bratři* pl. ‘bracia’, słowac. *braträ* pl. ‘bracia’ (< psł. **bratr̥ja* f. coll. ‘brać, bractwo’). Tego typu sytuacja pojawia się także w języku polskim, gdyż pol. *bracia* (nom. pl.) jest dawną formą kolektywną, użytą wtórną zamiast formy liczby mnogiej.

3. Wyraz toch. *A pratri* ‘bracia’ jest całkowicie poprawną formą językową, wywodzącą się bezpośrednio z archetypu ie. **bhrātriyā* (f. coll.) ‘brać, bractwo’ lub **bhrātriyom* (n. coll.) ‘ts.’. Hipoteza badawcza o rzekomym błędzie skryby, lansowana niegdyś przez W. Thomasa i J. Hilmarssona, powinna być stanowczo odrzucona.

4. Leksem wschodniotocharski *pratri* ‘bracia’, użyty w funkcji pluralnej, nie należy do paradygmatu deklinacyjnego apelatywu toch. *A pracer* ‘brat’, lecz jest kontynuantem pradawnego rzeczownika zbiorowego, funkcjonującego już w prajęzyku indoeuropejskim.

5. Nie ma żadnego uzasadnienia domniemanie niektórych badaczy, że toch. *A pratri* reprezentuje formę liczby podwójnej.

BIBLIOGRAFIA

- ABRAMOWICZÓWNA, ZOFIA (red.). *Słownik grecko-polski*. T. IV. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1965.
- ADAMS, DOUGLAS Q. „Mummies”. *The Journal of Indo-European Studies*, 23 (1995), 3–4: 399–413.
- ANIKIN, ALEKSANDR E. / АНИКИН, АЛЕКСАНДР Е. *Этимология и балто-славянское лексическое сравнение в праславянской лексикографии*. Вып. 1 (*a- – *go-). Новосибирск: Сибирский хронограф, 1998.

- BEEKES, ROBERT S.P. *Comparative Indo-European Linguistics. An Introduction*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2011.
- BLAŽEK, VÁCLAV. „Is it possible to restore Tocharian A *ku//* ‘nave, hub’?”. *Tocharian and Indo-European Studies* 7 (1997): 234–235 (przedruk: BLAŽEK 2011: 30–31).
- BLAŽEK, VÁCLAV. „Alimenta Tocharica (1–3)”. *Tocharian and Indo-European Studies* 8 (1999): 79–84. (przedruk: BLAŽEK 2011: 40–45).
- BLAŽEK, VÁCLAV. „Indo-European Kinship Terms in *-*ə*ter”. W: *Grammaticus. Studia linguistica Adolfo Erharto quinque et septuagenario oblata*. Red. ONDŘEJ ŠEFCÍK, BOHUMIL VYKYPĚL. Brno: Masarykova Univerzita, 2001, 24–33.
- BLAŽEK, VÁCLAV. *Tocharian Studies. Works 1*. Edited by MICHAL SCHWARZ. Brno: Masaryk University, 2011.
- BLAŽEK, VÁCLAV, MICHAL SCHWARZ. „Tocharians. Who they were, where they came from and where they lived?”. *Lingua Posnaniensis* 50 (2008): 47–74.
- BLAŽEK, VÁCLAV, MICHAL SCHWARZ. „Jména nádob v tocharských jazycích”. *Linguistica Brunensia* 63 (2015), 1: 21–35.
- DERKSEN, RICK. *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*. Leiden, Boston: Brill, 2008.
- ДЫБО, ANNA V. / ДЫБО, АННА В. „Тюркско-тохарская контактная лексика”. W: *Аспекты алтайского языкознания (Материалы Тенишевских чтений — 2007)*. Москва: Советский писатель, 2007: 80–108.
- EVANGELISTI, ENZO. „I modi di articolazione indoeuropei nelle palatalizzazioni tochariche”. *Ricerche Linguistiche* 1 (1950), 1: 132–140.
- HILMARSSON, JÖRUNDUR. *The Dual Forms of Nouns and Pronouns in Tocharian*. Reykjavík: Hilmarsson, 1989. [Tocharian and Indo-European Studies. Supplementary Series. Vol. I].
- ISEBAERT, LAMBERT. *De Indo-Iraanse bestanddelen in de Tocharische woordenschat. Vraagstukken van fonische productinterferentie, met bijzondere aandacht voor de Indo-Iraanse diafonen a, ā*. Leuven: Universiteit te Leuven, 1980.
- IVANOV, VJACHESLAV V. / ИВАНОВ, ВЯЧЕСЛАВ В. (red.). *Тохарские языки. Сборник статей*. Москва: Издательство Иностранной Литературы, 1959.
- JUREWICZ, OKTAWIUSZ. *Gramatyka historyczna języka greckiego*. Warszawa: Wydawnictwo PWN, 1999.
- KRAUSE, WOLFGANG. *Das Numerussystem des Tocharischen*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1954. [Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Phil.-hist. Klasse. Jg. 1954, No. 1];
- KRAUSE, WOLFGANG. „Zum Gebrauch des Parals und des Duals im Tocharischen”. *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 72 (1955), 3–4: 233–234.
- KRAUSE, WOLFGANG. „Tocharisch”. W: *Handbuch der Orientalistik*. B. IV. Dritter Abschnitt. Leiden, Köln: E. J. Brill, 1971.
- KRAUSE, WOLFGANG, WERNER THOMAS. *Tocharisches Elementarbuch*. B. I: *Grammatik*. Heidelberg: Carl Winter, 1960.
- LKŽ = *Lietuvių kalbos žodynas*. T. I–XX. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 1941–2002.
- LUBOTSKY, ALEXANDER. „Tocharian Loan Words in Old Chinese: Chariots, Chariot Gear, and Town Building”. W: *The Bronze Age and Early Iron Age Peoples of Eastern Central Asia*. Vol. I. Edited by VICTOR MAIR. Washington–Philadelphia: The Institute for the Study of Man; The University of Pennsylvania Museum Publications, 1998: 379–390.
- LUBOTSKY, ALEXANDER, SERGEY STAROSTIN. „Turkic and Chinese Loanwords in Tocharian”. W: *Languages in Time and Space: A Festschrift for Werner Winter on Occasion of his 80th Birthday*. Edited by BRIGITTE L. M. BAUER, GEORGES-JEAN PINAULT. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 2003: 257–269 (przedruk: STAROSTIN 2007: 840–849).

- MALLORY, JAMES PATRICK, VICTOR H. MAIR. *The Tarim Mummies. Ancient China and the Varieties of the Mystery of the Earliest Peoples of the West*. London: Thames & Hudson, 2000.
- MEIER-BRÜGGER, MICHAEL. *Indo-European Linguistics*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2003.
- NAERT, PIERRE. „Contacts lexicaux entre le tokharien et ses voisins non-indoeuropéennes. II”. *Orbis* 14 (1965), 2: 528–536.
- PANNAIN, ROSSELLA. „La posizione linguistica del sino-tibetano”. *AION. Annali del Dipartimento di Studi del Mondo Classico e del Mediterraneo Antico. Sezione linguistica* 10 (1988): 327–339.
- PEDERSEN, HOLGER. *Tocharisch vom Gesichtspunkt der indoeuropäischen Sprachvergleichung*. København: Ejnar Munksgaard, 1941.
- PEDERSEN, HOLGER. *Zur tocharischen Sprachgeschichte*. København: Ejnar Munksgaard, 1944.
- PINAULT, GEORGES-JEAN. „Jörundur Hilmarsson (15.3.1946–13.8.1992)”. *Kratylos* 39 (1994): 217–220.
- POKORNY, JULIUS. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern, München: Francke Verlag, 1959.
- POLIVANOV, EUGENIY D. / ПОЛИВАНОВ, ЕВГЕНИЙ Д. „Индоевропейское *medhu- ~ общекитайское mit”. *Записки Восточного Отделения Императорского Русского Археологического Общества* 23 (1916), 1-2: 263–264.
- POLIVANOV, EUGENIY D.: „A propos d’un mot indo-européen de provenance chinoise”. *Archiv Orientální* 9 (1937): 405–406.
- POUCHA, PAVEL. *Institutiones linguae Tocharicae. Pars I: Thesaurus linguae Tocharicae dialecti A*. Praha: Státní Pedagogické Nakladatelství, 1955.
- PULLEYBLANK, EDGAR G.: „Chinese and Indo-European”. *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain & Ireland* 98 (1966): 9–39.
- SCHMIDT, KLAUS T. „Beobachtungen zur tocharischen Landwirtschaftsterminologie”. *Die Sprache* 41 (1999): 1-23.
- SCHWYZER, EDUARD. *Griechische Grammatik*. München: C. H. Beck’sche Verlagsbuchhandlung, 1939.
- SHAUGHNESSY, EDWARD L. „Historical Perspectives on the Introduction of the Chariot into China”. *Harvard Journal of Asiatic Studies* 48 (1988), 1: 189–237.
- SŁAWSKI, FRANCISZEK (red.). *Słownik prasłowiański*. T. I. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo PAN, 1974.
- STAROSTIN, SERGEY A. / СТАРОСТИН, СЕРГЕЙ А. *Труды по языкознанию*. Москва: Языки славянских культур, 2007.
- THOMAS, WERNER. *Die Erforschung des Tocharischen (1960-1984)*. Stuttgart: Steiner, 1988.
- THOMAS, WERNER. „Tocharisch B *orotse-pacere* ‘Großeltern’?”. *Historische Sprachforschung* 101 (1988): 155–165.
- PÓRHALLSDÓTTIR, GUÐRÚN. „†Jörundur Hilmarsson 1946–1992”. *Tocharian and Indo-European Studies* 6 (1993): 7–9.
- VAN WINDEKENS, ALBERT JORIS. *Le tokharien confronté avec les autres langues indo-européennes*. Vol. I: *La phonétique et le vocabulaire*. Louvain: Centre International de Dialectologie Générale, 1979.
- WITCZAK, KRZYSZTOF TOMASZ. „Tocharian A *nkiñc*, B *ñkante* ‘silver’”. *Tocharian and Indo-European Studies* 4 (1990): 47–48.

NIEROZPOZNANE COLLECTIVUM W JĘZYKACH TOCHARSKICH:
TOCH. A *PRATRI* 'BRACIA'

Streszczenie

Forma tocharska A *pratri* 'bracia' nie posiada jednoznacznej interpretacji. Jedni badacze interpretują ją jako mianownik liczby podwójnej, urobiony od apelatywu *pracar* (m.) 'brat' (= toch. B *procer*), inni jako mianownik liczby mnogiej, a kolejni dopuszczają możliwość, że forma ta została wywołana błędem pisarskim. Autor niniejszej pracy dowodzi, że w językach indoeuropejskich funkcjonował rzeczownik o znaczeniu zbiorowym: **bhrātriyā* (f. coll.) 'brać, bractwo', por. gr. att. φράτριᾶ, dial. φᾶτριᾶ (f.) 'braterstwo; ród, plemię, klan; związek rodowy, fratria'; lit. *brotija* (f.) 'krąg najwierniejszych przyjaciół'; stsl. *bratria*, stczak. (XV w.) *bratrja*, strus. *ōpampua* (f. coll.), stpol. (rzadkie) *bratrza* (f. coll.) (< psł. **bratrja* f. coll. 'brać, bractwo'). Do tego samego archetypu sprowadza się toch. A *pratri* 'bracia', która reprezentuje dawne *nomen collectivum*, użyte w funkcji liczby mnogiej. Podobne zjawisko pojawia się też w językach słowiańskich, por. pol. *bracia* (nom. pl.) 'fratres', dawniej f. coll. 'brać, bractwo'.

Słowa kluczowe: collectiva; indoeuropejska morfologia; języki tocharskie.

Key words: collective nouns; Indo-European morphology; Tocharian languages.